

Kohtulahendite kogumik

KOHTUJURISTI ETTEPANEK
ELEANOR SHARPSTON
esitatud 24. novembril 2016¹

Kohtuasi C-367/15

**Stowarzyszenie ‘Oławska Telewizja Kablowa’ w Oławie
versus
Stowarzyszenie Filmowców Polskich w Warszawie**

(eelotsusetaotlus, mille on esitanud Sąd Najwyższy (Poola kõrgeim kohus))

Intellektuaal- ja tööstusomandiõigused — Rikkumine — Kahjutasu summa arvutamine —
Direktiiv 2004/48/EÜ — Liikmesriigi õigusnorm, mis näeb ette kahjutasu autoritasu kahe- või
kolmekordses summas, mida rikkuja oleks pidanud maksma, kui asjaomase intellektuaalomandi
kasutamiseks oleks olnud luba

1. Käesoleva eelotsusetaotlusega palutakse Euroopa Kohtul tõlgendada direktiivi 2004/48/EÜ intellektuaalomandi õiguste jõustamise kohta² ja eelkõige anda vastus küsimusele, kas selle direktiivi artikliga 13 on vastuolus siseriiklik õigusnorm, mis lubab õiguste omajal nõuda väidetavalt rikkujalt kahjutasu eelnevalt kindlaks määratud summas, mida eelotsusetaotluse esitanud kohtu sõnu kasutades võib nimetada „karistuslikuks“.

Euroopa Liidu õigus

2. Direktiivi 2004/48 põhjendustes 2 ja 3 on märgitud:

- „(2) Intellektuaalomandi kaitse peaks võimaldama leiutajal või autoril saada oma leiutiselt või loomingult seaduslikku tulu. Lisaks peaks see võimaldama loomingu, ideede ja oskusteabe võimalikult laia levikut. Samal ajal ei tohiks see pärssida sõnavabadust, vaba teabelevi või isikuandmete kaitset, sealhulgas Internetis.
- (3) Intellektuaalomandi õiguste tõhusate jõustamismeetmeteta tõrjutakse uuendusi ja loometegevust ning investeeringud vähenevad. Seega on vaja tagada [Euroopa Liidus] intellektuaalomandi materiaalõiguse, mis on käesoleval ajal *acquis communautaire*’i ulatuslik osa, tõhus rakendamine. Selles suhtes on intellektuaalomandi õiguste jõustamine siseturu arenemiseks esmatähtis.“

1 — Algkeel: inglise.

2 — Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/48/EÜ intellektuaalomandi õiguste jõustamise kohta (ELT 2004, L 157, lk 45; ELT eriväljaanne 17/02, lk 32).

3. Direktiivi 2004/48 põhjendus 8 on järgmine:

„Erinevused liikmesriikide intellektuaalomandi õiguste jõustamisvahendite süsteemide vahel toovad kahju siseturu nõuetekohasele tegutsemisele ning on võimatu tagada, et intellektuaalomandi õigused [Euroopa Liidus] tervikuna on samaväärsel tasemel kaitstud. Selline olukord ei soodusta vaba liikumist siseturul ega loo tervet konkurentsi edendavat keskkonda.“

4. Direktiivi 2004/48 põhjendus 10 on järgmine:

„Käesoleva direktiivi eesmärk on ühtlustada liikmesriikide seadustikke, et tagada siseturul kõrge, võrdväärne ning ühetaoline kaitsetase.“

5. Direktiivi 2004/48 põhjendus 17 on sõnastatud järgmiselt:

„Käesolevas direktiivis sätestatud meetmed, menetlused ja õiguskaitsevahendid peavad iga kohtuasja korral olema piiritletud viisil, mis võtab arvesse vastava kohtuasja eripära, sealhulgas iga intellektuaalomandi õiguse iseärasused ja rikkumise tahtliku või tahtmatu iseloomu.“

6. Direktiivi 2004/48 põhjendus 26 on järgmine:

„Tekitatud kahju hüvitamiseks, mille on põhjustanud õiguste rikkuja, kes teadis või kes põhjendatult pidi teadma, et tema tegevus tekitab õiguste valdajale sellise kahju, tuleb kahjusummas arvesse võtta kõik asjakohased aspektid, sealhulgas õiguste valdajale osaks langenud kahjum sissetulekute vähenemise näol või rikkuja poolt teenitud ebaõiglane tulu ja kus sobiv, õiguste valdajale põhjustatud mis tahes moraalne kahju. Alternatiivse meetmena, näiteks juhtudel, kui on keerukas täpselt määratleda kahju tegelikku suurust, võib kahjutasu summa sisse nõuda kas autoritasudelt või honoraridelt, mis oleks võidud saada, kui rikkuja oleks taotlenud luba kõnealuse intellektuaalomandi õiguse kasutamiseks. Eesmärk ei ole kehtestada kahju hüvitamise kohustus karistuseks, vaid määrata objektiivsetel kriteeriumidel põhinev kompensatsioon, võttes ühtlasi arvesse õiguste valdajale tekkinud kulud, sealhulgas kulutusi identifitseerimisele ning uurimisele.“

7. Direktiivi 2004/48 artikli 2 pealkiri on „Reguleerimisala“. Selle lõige 1 sätestab:

„Ilma et see piiraks meetmete kohaldamist, mida kohaldatakse või võidakse kohaldada [ELi] või siseriiklikes õigusaktides kuni selleni, et need meetmed soosivad enam õiguste valdajaid, kehtivad käesolevas direktiivis sätestatud meetmed, menetlused ja õiguskaitsevahendid kooskõlas artikliga 3 mis tahes intellektuaalomandi õiguste rikkumise kohta, nagu on sätestatud [Euroopa Liidu] õigusaktides ja/või vastava liikmesriigi siseriiklikes õigusaktides.“

8. Direktiivi 2004/48 artikkel 3 sätestab:

„1. Liikmesriigid sätestavad vajalikud meetmed, menetlused ja õiguskaitsevahendid käesolevas direktiivis kirjeldatud intellektuaalomandi õiguste jõustamise tagamiseks. Menetlused, protseduurid ja õiguskaitsevahendid on õiglased ega ole asjatult keerulised või kulukad ega sisalda põhjendamatuid ajalisi piiranguid ega põhjendamatuid viivitusi.

2. Meetmed, menetlused ja õiguskaitsevahendid on tõhusad, proportsionaalsed ja hoiatavad ning neid rakendatakse viisil, mis võimaldab vältida tõkete loomist seaduslikule kaubandusele ja ette näha kaitsemeetmeid nende kuritarvitamise vastu.

9. Direktiivi 2004/48 artikli 13 pealkiri on „Kahjutasu“. Selle lõige 1 sätestab järgmist:

„Liikmesriigid tagavad, et pädevad kohtuasutused määravad kannatanud osapoole avalduse alusel rikkuja, kes teadlikult rikkus või pidi põhjendatult olema rikkumisest teadlik, maksuma proportsionaalselt õiguste valdajale rikkumise tagajärjel õiguste valdajale tekitatud kahju ulatuses kahjutasu.

Kahjutasu suuruse määramisel kohtuasutused:

a) võtavad arvesse kõiki asjakohaseid aspekte, nagu näiteks negatiivsed majanduslikud tagajärjed, sealhulgas kannatanud osapoole kaotatud tulu, rikkuja poolt teenitud mis tahes ebaõiglane tulu ja sobivatel juhtudel muud tingimused kui majanduslikud tegurid, nagu näiteks rikkuja poolt õiguste valdajale tekitatud moraalne kahju,

või

b) punkti a alternatiivina võivad kohtuasutused asjakohastel juhtudel kehtestada kahjutasu peamiste tegurite üldsummana, nagu näiteks vähemalt autoritasude või honoraride summa, mis oleks võidud saada, kui rikkuja oleks taotlenud kõnealuse intellektuaalomandi kasutamiseks autoriõigusi.“

Poola õigus

10. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnychi (Poola 4. veebruari 1994. aasta autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste seadus; edaspidi „autoriõiguse seadus“) artikli 79 lõige 1 sätestas põhikohtuasja asjaolude esinemise ajal kehtinud redaktsioonis järgmist:

„Autori varaliste õiguste omaja, kelle õigusi on rikutud, võib õigusi rikkunud isikult nõuda:

1. rikkumise lõpetamist;

2. rikkumise tagajärgede kõrvaldamist;

3. kahju hüvitamist:

a) üldpõhimõtete alusel või

b) makstes kahekordse või autori varaliste õiguste süülise rikkumise korral kolmekordse summa nõuetekohasest tasust, mille ta oleks pidanud maksuma, kui õiguste omaja oleks teose kasutamiseks loa andnud;

4. teenitud tulu üleandmist.“

Asjaolud, menetlus põhikohtuasjas ja eelotsuse küsimus

11. Stowarzyszenie Filmowców Polskich (Poola Filmitootjate Ühing; edaspidi „filmitootjate ühing“) on organisatsioon, kes on pädev haldama ja kaitsma autoriõigustega kaitstud audiovisuaalseid teoseid, kaasa arvatud selliseid, mida (taas)edastatakse kaabeltelevisioonivõrkudes. Tema tegevuse aluseks on Poola kultuuri- ja kunstiministri antud luba. Stowarzyszenie Oławska Telewizja Kablowa (Oława linna kaabeltelevisiooniühing; edaspidi „kaabeltelevisiooniühing“) edastab kaabeltelevisioonisateid Alam-Sileesias asuvas Oława linnas.

12. Pooled sõlmisid 4. oktoobril 1995 litsentsilepingu, milles nähti ette tasud, mida kaabeltelevisiooniühing pidi filmitootjate ühingule maksma. 30. detsembril 1998 andis viimane teada lepingu ülesütlemisest ja tegi ettepaneku sõlmida uus leping muudetud tingimustel. Need tingimused nägid muu hulgas ette suurema tasu: 2,8% kaabeltelevisiooniühingu igakuisest netotulust ehk määral, millega oli juba nõustunud suur hulk teisi Poola kaabeltelevisiooniturul tegutsevaid ettevõtjaid.

13. Kaabeltelevisiooniühing ei nõustunud filmitootjate ühingu ettepanekuga. 17. aprillil 2008 pöördus kaabeltelevisiooniühing Komisja Prawa Autorskiego (Poola autoriõiguse komisjon) poole taotlusega lahendada pooltevaheline vaidlus.³ 6. märtsi 2009. aasta otsusega määras see komisjon, et tasuks tuleb määrata 1,6% igakuisest netotulust ilma käibemaksuta ja millest on maha arvatud paigaldus- ja ühenduskulud. Hiljem maksis kaabeltelevisiooniühing selle kuumäära alusel oma tulust perioodil 2006–2008 filmitootjate ühingule 34 312,69 Poola zlotti⁴.

14. Filmitootjate ühing esitas 12. jaanuaril 2009 hagi nõudega keelata kaabeltelevisiooniühingul audivisuaalsete teoste (taas)edastamine kaabeltelevisiooni teel kuni uue litsentsilepingu sõlmimiseni ja mõista kostjalt välja põhisumma 390 337,50 Poola zlotti⁵ perioodi eest, mis algas hagi esitamise kuupäeval ja kestab kuni tegeliku maksmise kuupäevani. Need nõuded esitati autoriõiguse seaduse artikli 79 lõike 1 punkti 1 ja punkti 3 alapunkti b alusel.

15. Sąd Okręgowy we Wrocławiu (Wrocław'i piirkonnakohus) otsustas 11. augustil 2009, et summa 84 120,51 Poola zlotti⁶ osas ei ole vaja otsust teha, ta keelas kaabeltelevisiooniühingul saadete (taas)edastamise kuni uue litsentsilepingu sõlmimiseni filmitootjate ühinguga, mõistis viimase kasuks välja põhisumma 160 275,69 zlotti⁷ ja jättis hagi ülejäänud osas rahuldamata. Piirkonnakohus tuvastas, et rikutud oli autoriõiguse seaduse artikli 79 lõiget 1, kuna kostja oli süüliselt (taas)edastanud saateid, teades, et tal ei ole selleks luba. Seepärast oli hagejal selle sätte alusel õigus nõuetekohase tasu kolmekordsele summale.

16. Mõlemad pooled kaebasid selle otsuse edasi Sąd Apelacyjny we Wrocławiusse (Wrocław'i apellatsioonikohus). Viimane jättis mõlemad kaebused 12. märtsi 2010. aasta otsusega rahuldamata. Selle otsuse kaebasid pooled eelotsusetaotluse esitanud kohtusse, kes tühistas 15. juunil 2011 apellatsioonikohtu otsuse ja suunas selle viimasele uuesti läbivaatamiseks tagasi. Apellatsioonikohus tegi 19. detsembril 2011 otsuse, millega muutis vaidlustatud kohtuotsust, nõudes kaabeltelevisiooniühingult filmitootjate ühingule välja täiendavalt 145 941,30 Poola zlotti⁸ ja jättis kaabeltelevisiooniühingu kaebuse rahuldamata. Asja teistkordsel arutamisel eelotsusetaotluse esitanud kohtus tegi viimane 27. märtsil 2013 otsuse, millega taaskord tühistas vaidlustatud kohtuotsuse ja suunas asja apellatsioonikohtule uuesti läbivaatamiseks tagasi. Filmitootjate ühing loobus 28. augusti 2013 kirjaga osaliselt oma nõudest keelata kaabeltelevisiooniühingul mis tahes saadete (taas)edastamine. Apellatsioonikohus märkis asja uuesti läbivaatamisel, et poolte vahel on lahendamata ainult autoriõiguse seaduse artikli 79 alusel tasumisele kuuluva kahjutasu summa.

17. Nüüd on vaidlus kolmandat korda eelotsusetaotluse esitanud kohtus. Viimane märgib, et kaabeltelevisiooniühing on järjekindlalt väitnud, et autoriõiguse seaduse artikkel 79 on vastuolus direktiivi 2004/48 artikliga 13, eriti kuna see näeb ette „karistusliku“ kahjutasu asjakohase tasu kahe- või kolmekordses summas.

3 — Kirjeldan asjaolusid nii, nagu need on eelotsusetaotluses kirjeldatud. Mis toimus aastatel 1998–2008, on ebaselge.

4 — Käesoleva ettepaneku koostamise ajal u 8000 eurot. Sellest järeldub, et nimetatud perioodi kõigi kuude netotulu kokku oli 2 144 543,12 Poola zlotti.

5 — Käesoleva ettepaneku koostamise ajal u 91 000 eurot.

6 — Käesoleva ettepaneku koostamise ajal u 19 600 eurot.

7 — Käesoleva ettepaneku koostamise ajal u 39 450 eurot. Kuidas see summa on saadud, ei ole täiesti selge: 2,8% summast 2 144 543,12 zlotti on 60 047,20 zlotti; ja kui välja tuli mõista „kolmekordne nõuetekohane tasu“, oleks see 180 141,62 zlotti.

8 — Käesoleva ettepaneku koostamise ajal u 34 000 eurot.

18. Kuna eelotsusetaotluse esitanud kohus ei ole nimetatud direktiivi sätete tõlgendamises kindel, otsustas ta menetluse peatada ja esitada Euroopa Kohtule järgmise eelotsuse küsimuse:

„Kas [direktiivi 2004/48] artiklit 13 tuleb tõlgendada nii, et autori varaliste õiguste omajal, kelle õigusi on rikutud, on võimalik nõuda talle tekitatud kahju hüvitamist üldpõhimõtete alusel või nõuda niisuguse summa maksmist, mille suurus vastab kahekordsele või autoriõiguse süülise rikkumise korral kolmekordsele nõuetekohasele tasule, ilma kahju ning autoriõiguse rikkumise esemeks oleva asjaolu ja tekkinud kahju vahelise põhjusliku seose tõendamise kohustust, samas kui direktiivi 2004/48 artikkel 13 näeb ette, et kohus teeb otsuse kahjutasu kohta, lähtudes artikli 13 lõike 1 punktis a nimetatud aspektidest, ja et kohus saab asjakohastel juhtudel üksnes alternatiivina määrata kindlasummalise kahjutasu direktiivi artikli 13 lõike 1 punktis b nimetatud tegureid arvestades? Kas direktiivi artikli 13 alusel on kannatanud osapoole nõudmisel võimalik määrata kindlasummaline kahjutasu, mille suurus on ette teada ja mis vastab kahekordsele või kolmekordsele nõuetekohasele tasule, arvestades, et direktiivi põhjendus 26 täpsustab, et direktiivi eesmärk ei ole kehtestada karistuslikke kahjuhüvitisi?“

19. Kirjalikud seisukohad on esitanud filmitootjate ühing, Kreeka, Poola ja Austria valitsus ning Euroopa Komisjon. 14. juulil 2016 toimunud kohtuistungil olid esindatud põhikohtuasja mõlemad pooled ning Poola valitsus ja komisjon, kes esitasid ka oma suulised seisukohad.

Õiguslik hinnang

Sissejuhatus

20. Eelotsusetaotlus registreeriti Euroopa Kohtu kantseleis 14. juulil 2015. 23. juunil 2015 tegi Trybunal Konstytucyny (Poola põhiseaduskohus) otsuse, et autoriõiguse seaduse artikli 79 lõike 1 punkti 3 alapunkt b on vastuolus Poola Vabariigi põhiseadusega osas, milles see lubab autoriõiguste omajal, kelle õigusi on rikutud, nõuda süülise rikkumise korral kahjutasu asjakohase tasu kolmekordses summas. Seetõttu muudeti kõnealust sätet ja vastav muudatus jõustus 1. juulil 2015.

21. Pärast seda, kui Euroopa Kohus sai Poola põhiseaduskohtu nimetatud otsusest teadlikuks, esitas ta eelotsusetaotluse esitanud kohtule küsimuse, kas viimane soovib oma taotluse juurde jääda. Eelotsusetaotluse esitanud kohus vastas 28. augustil 2015 esiteks, et kuna artikli 79 lõike 1 punkti 3 alapunkt b näeb jätkuvalt ette kahjuhüvitise asjakohase tasu kahekordses summas, on karistusliku kahjuhüvitise küsimus endiselt lahtine, ja teiseks, et põhiseaduskohtu otsus suurendas tema muret tõsiasi pärast, et võib puududa vajadus siseriikliku õiguse kohaselt tuvastada väidetava rikkuja süülisust. Seega tuleks esitatud eelotsuseküsimuse puhul neid asjaolusid arvesse võtta.

Sisu

22. Direktiiv 2004/48 on ühtlustav meede, mille eesmärk on reguleerida intellektuaalomandi õiguste jõustamist. Euroopa Kohus on sedastanud, et see näeb ette „intellektuaalomandi õiguste rikkumiste ennetamiseks, tõkestamiseks või heastamiseks kohustuse kehtestada tõhusad õiguskaitsvahendid“⁹. Sel eesmärgil ja võttes arvesse reservatsiooni, mida käsitlen allpool,¹⁰ sätestab artikli 2 lõige 1, et direktiivis sätestatud meetmed, menetlused ja õiguskaitsvahendid kehtivad mis tahes intellektuaalomandi õiguste suhtes, mis on sätestatud ELi või liikmesriikide õigusaktides.

9 — Vt kohtuotsus, 10.4.2014, ACI Adam jt, C-435/12, EU:C:2014:254, punkt 61 ja seal viidatud kohtupraktika.

10 — Vt punktid 24 ja 49 jj allpool.

23. Meetmed, mida liikmesriigid peavad ette nägema, hõlmavad kõiki intellektuaalomandi õigusi ja näevad ette muu hulgas ka kahjutasu.¹¹ Kuid käesolev eelotsusetaotlus on esitatud küsimusega hüvitise kohta, mis kuulub tasumisele autoriõiguste rikkumise eest. Täpsemalt palutakse Euroopa Kohtul tõlgendada kahjutasu summa arvutamist direktiivi alusel, võttes eelkõige arvesse õiguste omaja poolt kahju ja põhjusliku seose tõendamise küsimust ning õiguste omaja õigust nõuda kindlasummalist kahjutasu, mis tingimata ei ole kantud kahjuga seotud ja võib ühe analüüsi kohaselt olla karistuslik.¹²

24. Selles suhtes on Austria ja Poola valitsus (eriti esimene) palju rõhutanud direktiivi 2004/48 artiklis 2 sisalduvat lauset selle kohta, et see meede ei piira siseriiklike õigusaktidega ette nähtud meetmete kohaldamist, mis võivad enam soosida õiguste omajaid. Kui selline väide oleks tõene, kaoks ära – või vähemalt väheneks oluliselt – vajadus käsitleda direktiivi ülejäänud sätteid, kuna vaidlust ei näi olevat küsimuses, et kõnealused siseriiklikud autoriõiguse normid ongi mõeldud soosima õiguste omajaid. Kuigi on selge, et Euroopa Kohtule esitatud küsimusele vastamiseks on vaja artikli 2 lõiget 1 käsitleda, on minu arvates tähtis kõigepealt käsitleda mitte küsimust, mida direktiiv kogu ELi hõlmava ühtlustamise jaoks alust luues *ei püüa* saavutada – jättes kaalutusõiguse selles osas liikmesriikidele –, vaid mida ta *püüab* saavutada.

25. Küsimus, mille eelotsusetaotluse esitanud kohus peab lahendama, on seotud siseriikliku õigusnormiga (autoriõiguse seaduse artikli 79 lõige 1), mis annab õiguste omajale, kes väidab, et tema õigusi on rikutud, õiguse nõuda väidetavalt rikkujalt kahju hüvitamist summas, mis on eelnevalt kindlaks määratud¹³ ja millel seega tingimata ei ole põhjuslikku seost õiguste omajale tegelikult tekitatud kahjuga. Nagu paistab, tekib selline õigus automaatselt.¹⁴ Sellest lähtuvalt leiab eelotsusetaotluse esitanud kohus, et vaidlusalust kahjutasu võib nimetada „karistuslikuks“.

26. Sellega seoses on mitu küsimust, mille võtaksin kokku järgmiselt:

- kas siseriiklik õigusnorm, mis määrab kindlaks¹⁵ õiguste omajale makstava summa, jätmata selles osas asja menetlevale ja lahendavale kohtuasutusele mingitki kaalutusõigust, saab vastata direktiivi 2004/48 nõuetele;
- direktiivi artikliga 13 koostoimes artikliga 3 ette nähtud kahjutasuga seotud kohustuste olemus ja ulatus; ning
- küsimus, kuivõrd lubab direktiivi artikli 2 lõige 1 liikmesriikidel minna artikliga 13 ette nähtud kahjutasuga seotud kohustustest kaugemale ja eelkõige näha neil oma õiguses ette karistuslike kahjutasude väljamõistmist.

27. Järgnevalt käsitlengi neid küsimusi esitatud järjekorras.

11 — Direktiiv sisaldab sätteid ka järgmise kohta: tõendite kättesaadavuse õigus ja meetmed tõendite säilitamiseks (2. jagu); õigus teabele (3. jagu); ajutised ja ennetavad meetmed (4. jagu); ning parandusmeetmed, kohtulikud tõkendid ja alternatiivsed meetmed (5. jagu).

12 — Karistusliku kahjutasu mõistet käsitles kohtujurist Mengozzi oma ettepanekus kohtuasjas Arjona Camacho, C-407/14, EU:C:2015:534, kus ta kirjeldas seda järgmiselt: „Karistusliku kahjuhüvitisega rikastatakse vastutusüsteemi moraliseeriva funktsiooniga, mis on iseenesest karistav. Kahjuhüvitis on eraõigusliku karistusteooria väljendus: tegemist ei ole enam üksnes heastamisega, vaid ka kahjuhüvitise määramisega lisaks täielikule hüvitamisele, millest loodetakse, et see oma represseeriva olemusega paneb mitte ainult kahju tekitaja loobuma antud juhul diskrimineeriva käitumise kordamisest, vaid paneb ka teised sellisest käitumisest hoiduma“ (punkt 49).

13 — Või vähemalt määrab maksmisele kuuluva kahjutasu kindlaks kordaja kaudu, millega tuleb korrutada rikkuja poolt maksmisele kuuluvat tasu, kui viimasel oleks olnud luba asjaomase autoriõigusega kaitstud omandit kasutada.

14 — Selguse huvides peaksin mainima, et Poola valitsus märkis vastuseks ühele istungil esitatud küsimusele, et sellist õigust ei teki siis, kui tegemist on õigusrikkumisega või kui õiguste omajale makstava tasu summat ei ole võimalik välja arvutada.

15 — Vt eespool 13. joonealune märkus.

Kas siseriiklikus õigusnormis võib kindlaks määrata summa, mis tuleb maksta õiguste omajale, kelle õigusi on rikutud, ilma et asja menetleval ja lahendaval kohtuasutusel oleks õigus sellesse sekkuda?

28. Vastuse sellele küsimusele võib leida direktiivi 2004/48 artikli 13 lõike 1 sõnastusest koostoimes põhjendusega 17 ja artikli 3 lõikega 1.

29. Artikli 13 lõige 1 kohustab liikmesriike tagama, et pädevad kohtuasutused määravad kahju hüvitamise õiguste omajale, mõistes asjakohastel juhtudel viimase kasuks välja kahjutasu. Kahjutasu suuruse määramisel peavad kõnealused kohtuasutused välja mõistma summa, mis on proportsionaalne õiguste omajale rikkumise tagajärjel *tegelikult* tekitatud kahjuga. See omakorda peegeldab nii direktiivi põhjenduses 17 sisalduvat lauset, et õiguskaitsevahendid peavad *iga kohtuasja korral* olema piiritletud viisil, mis võtab arvesse vastava kohtuasja eripära, ning direktiivi artikli 3 lõikes 1 sisalduvat sätet, et õiguskaitsevahendid peavad olema „õiglased“. Teisisõnu peab toimuma hindamine, milles võetakse arvesse kõnealuse asja omapära, ja sellist hindamist saab juba iseenesest teha ainult kohus või asutus, mis on pädev tegema otsuseid, millel on kohtuotsustega samaväärne jõud. Sellest johtub minu arvates, et siseriiklik õigusnorm, mis näeb ette, et õiguste omajal, kelle õigusi on rikutud, võib *automaatselt* tekkida õigus asjakohase siseriikliku õigusnormiga eelnevalt kindlaks määratud summale, mille arvutamisse pädev kohtuasutus ei sekku, olgu selle aluseks asjakohase autoritasu vms summa, ei saa vastata direktiivi nõuetele.

30. Seetõttu olen arvamusel, et direktiivi 2004/48 tuleb tõlgendada nii, et sellega on vastuolus siseriiklik õigusnorm, mis näeb ette, et kui õiguste omaja, kelle õigusi on rikutud, esitab avalduse, tuleb eelnevalt kindlaks määratud summa maksta automaatselt, ilma et pädevad siseriiklikud kohtuasutused saaksid asjaomase kahjutasu summa kindlaksmääramisse sekkuda.

Direktiivi 2004/48 artikli 3 ja artikli 13 lõike 1 punkti b kohaldamine kahjutasu arvutamisel

31. Eespool punktis 29 viitasin direktiivi 2004/48 artikli 3 lõikest 1 tulenevale nõudele, et õiguskaitsevahendid peavad olema õiglased. Seepärast tuleb nõuetekohaselt arvesse võtta mitte ainult õiguste omaja, vaid ka väidetava rikkuja olukorda. Artikli 3 lõige 2 lisab, et need õiguskaitsevahendid peavad olema „tõhusad, proportsionaalsed ja hoiatavad“. Need põhimõtted kehtivad kõigi selle direktiivi alusel määratavate õiguskaitsevahendite, nende hulgas kahjutasu suhtes. Siin on rõhk õiguste omaja kaitsmisel.

32. Konkreetselt kahjutasu arvutamist reguleerivad eeskirju tuleb otsida direktiivi artiklist 13. Juhtumit, kus rikkuja pani rikkumise toime teadlikult või pidi sellest põhjendatult teadlik olema, käsitleb artikli 13 lõige 1. See säte annab veel ühe üldise juhise, sätetades, et kahjutasu tuleb kindlaks määrata „proportsionaalselt [...] [tegelikult] tekitatud kahju ulatuses“. Ka seda nõuet tuleb direktiivi alusel kahjutasu määramisel arvesse võtta.

33. Lisaksin siia vahemärkuse vastuseks eelotsusetaotluse esitanud kohtu poolt Euroopa Kohtule 28. augustil 2015 saadetud vastuses tõstatatud teisele küsimusele.¹⁶ Artikli 13 lõige 1 on kohaldatav ainult juhul, kui rikkuja on rikkumise toime pannud teadlikult või pidi põhjendatult teadma, et tema käitumine on süüline. Kahjutasu arvutamist olukorras, kus rikkuja ei teadnud ega saanud põhjendatult teada, et tema tegevusega paneb ta toime rikkumise, reguleerib artikli 13 lõige 2. Selle sätte alusel saab välja mõista ainult „kasumi sissenõudmise või kahjutasu maksmise, mis võivad olla eelnevalt kehtestatud“. Seepärast on minu arvates selge, et artikli 13 lõike 1 kohaldamiseks on vaja tuvastada rikkuja süülisus.

16 — Vt punkt 21 eespool.

34. Järgmiseks määrab see säte kindlaks selle, kuidas pädevad kohtuasutused peavad kahjutasu suuruse konkreetsel juhul kindlaks määrama. Selleks näeb säte ette kaks meetodit. Esimene (punkt a), mis alustuseks kohustab kohtuasutust võtma arvesse asja kõiki asjakohaseid aspekte, võtab aluseks rikkumise majanduslikud tagajärjed, viidates eelkõige õiguste omaja saamata jäänud tulule ja rikkuja poolt teenitud mis tahes ebaõiglasele tulule. Lisaks viitab see ka muudele kui majanduslikele teguritele, nagu näiteks õiguste omajale tekitatud moraalne kahju.

35. Punkt b toimib punkti a alternatiivina. See lubab kohtuasutustel kehtestada kindlasummalise kahjutasu, võttes muu hulgas aluseks autoritasude või kasutustasude summa, mille rikkuja oleks pidanud maksma, kui ta oleks kõnealuste intellektuaalomandi õiguste kasutamiseks luba taotlenud. Kuna eelotsusetaotluse esitanud kohtu küsimus ongi suunatud punktile b, on vaja pisut üksikasjalikumalt analüüsida selle neid osi, mis on põhikohtuasjas olulised.

36. Esiteks on see säte kohaldatav ainult „asjakohastel juhtudel“. Seega tuleks artikli 13 lõike 1 punktis a sätestatud meetodit käsitada üldise eeskirjana ja punktis b sätestatud selle erandina. Mida väljend „asjakohastel juhtudel“ tähendab, selgitab mõnevõrra direktiivi põhjendus 26, kus on näiteks toodud olukorrad, kus on kahju tegelikku suurust keerukas täpselt määratleda.

37. Minu arvates õigustab selle alternatiivi olemasolu on üks tähtis poliitiline põhjus. See seisneb raskuses, millega õiguste omajad paljudel juhtudel konkreetsest rikkumisest tingitud kahju arvutamisel kokku puutuvad. Sageli on see arvatavasti keeruline, mõnikord võib-olla isegi võimatu. Kui direktiiv ei näeks õiguste omajate abistamiseks ette mingisugustki mehhanismi, oleksid ette nähtud õiguskaitsevahendid ebatõhusad. Nähes ette kahjutasu autoritasude või kasutustasude alusel arvutamise süsteemi, oli seadusandja mõte seega anda õiguste omajale võimalus vältida potentsiaalselt suurt aja- ja rahakulu, mis tekiks talle paratamatult siis, kui ta peaks rikkuja vastu menetluse algatama. Vastasel korral tekiks oht, et direktiivi 2004/48 artikli 3 lõikes 1 sätestatud nõuet, et õiguskaitsevahendid ei tohi olla asjatult keerulised või kulukad ega sisaldada põhjendamatu viivitusi, ei saa täita. Teisisõnu ei oleks õiguskaitsevahendid direktiivi artikli 3 lõike 2 tähenduses „tõhusad“ ja seega „hoiatavad“.

38. Sellegipoolest on tõsiasi see, et just õiguste omaja on kohustatud tõendama, et konkreetsel juhul on kahjutasu väljamõistmine direktiivi artikli 13 lõike 1 punktis b nimetatud siseriikliku ekvivalendi alusel põhjendatud ja et see on seega „asjakohane“. Tegemist peab olema vähemalt olukorraga, kus on „keerukas täpselt määratleda kahju tegelikku suurust“¹⁷, või peavad esinema alused, millega saab tõendada, et kahjutasu määramine punktis a ette nähtud meetodil on selgelt ebaõiglane või ebamõistlik.

39. Teiseks, punktis b ette nähtud arvutusmeetodi aluseks on „vähemalt“ autoritasu või kasutustasu summa, mida oleks tulnud maksta, kui rikkumist ei oleks toimunud.¹⁸ Seega ei ole küsimus õiguste omaja saamata jäänud tulu ja/või rikkuja teenitud tulu asendamises autoritasu või kasutustasu summaga, mille rikkuja oleks teoorias pidanud õiguste omajale maksma. Mõõdupuu on siin paindlikum ja on selge, et kõnealune summa võib asjaomase autoritasu või kasutustasu omast olla suurem.

40. Kas see tähendab, et punkt b lubab kohtuasutusel määrata „karistuslikku“ kahjutasu põhjendusega, et määratava summa ja tekitatud kahju vahel ei ole tingimata seost?

17 — Vt direktiivi põhjendus 26.

18 — Kuigi artikli 13 lõike 1 punktis b on sõna „alternatiivina“, selgitas Euroopa Kohus oma hiljutises, 17. märtsi 2016. aasta otsuses Liffers, C-99/15, EU:C:2016:173, et õiguste omaja, kes põhjendab oma nõuet selle punktiga, võib kahjutasu nõuda ka moraalse kahju eest, kuivõrd sõna „vähemalt“ on mõeldud täpsustama, et kindlaksmääratud arvutamisel aluseks võetavad tegurid ei ole ammendavalt loetletud.

41. Sellega seoses tuleb ära märkida kohtuotsus Manfredi jt¹⁹, kus Euroopa Kohus sedastas, et õigus sellisele kahjutasule võib tuleneda siseriiklikest õigusnormidest, mis reguleerivad konkurentsioiguse rikkumisi, tingimusel et seejuures peetakse kinni tõhususe ja võrdväärsuse põhimõtetest.²⁰ Seega ei saa väita, et karistusliku kahjutasu mõistet tuleb igal juhul käsitada ELi õigusest tulenevate nõuetega vastuolus olevana.

42. Samas ei leia ma, et selles otsuses sisalduvaid laiaulatuslikke ja üldisi järeldusi saab käesolevale asjale üle kanda. Esiteks näitab direktiivi 2004/48 põhjenduse 26 viimane lause selgesti, et seadusandja eesmärk ei olnud ette näha direktiivi alusel määratavaid karistuslikke kahjutasusid.

43. Teiseks, direktiivi artikli 13 lõike 1 esimene lõik sätestab, et kahjutasu tuleb määrata „*proportsionaalselt* [...] rikkumise tagajärjel õiguste valdajale [*tegelikult*] tekitatud kahju ulatuses“.²¹ Minu arvates tuleneb sellest sättest, et õiguste omaja peab suutma tõendada põhjuslikku seost tema nõutava summa ja talle tekitatud kahju vahel.²² Sellest järeldub, et artikli 13 lõige 1 ei luba mõista välja summat, millel ei ole tingimata mingit seost kahjumiga, mis on õiguste omajale juba tekkinud või mis võib talle tulevikus tekkida.²³

44. Kolmandaks, direktiivi 2004/48 artikli 3 lõige 2 sätestab üldpõhimõtte, et õiguskaitsevahendid peavad olema mitte ainult „tõhusad“ ja „hoiatavad“, vaid ka „proportsionaalsed“.

45. Poola valitsus põhjendas oma seisukohta, et karistuslikud kahjutasud võivad olla proportsionaalsed, kohtuistungil esitatud väitega, et Euroopa Kohus peaks arvesse võtma oma otsust kohtuasjas Arjona Camacho.²⁴ Selles tõlgendati direktiivi 2006/54EÜ meeste ja naiste võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta tööhõive ja elukutse küsimustes,²⁵ mille artikkel 25 „Karistused“ sätestab muu hulgas, et direktiivi alusel vastu võetud siseriiklike õigusnormide rikkumiste eest määratavad karistused, milleks võib olla kannatanule kahju hüvitamine, peavad olema „tõhusad, proportsionaalsed ja hoiatavad“. Euroopa Kohus tuvastas, et siseriiklikud meetmed, mis näevad ette karistusliku kahjuhüvitise maksmise soolise diskrimineerimise tõttu kannatanud isikule, vastavad sellele tingimusele ja on seega proportsionaalsed.²⁶

46. Mina kõnealusest kohtuotsusest kasulikke juhiseid ei leia. Seal kõne all olev säte käsitleb muu hulgas summade maksmist rahatrahvina, mitte kahjutasuna. Esimese puhul on loomulik, et asjaomasel arvutamisel ei ole tingimata mingit seost kannatanule tekitatud kahjuga. Sama ei saa öelda kahjutasu kohta, mis direktiivi 2004/48 artikli 13 lõike 1 kohaselt tuleb mõista välja proportsionaalselt õiguste omajale *tegelikult* tekitatud kahju ulatuses. Sellega seoses tuleneb minu arvates proportsionaalsuse tingimusest, et tekitatud kahju ja nõutava summa vahel peab olema mingisugune seos. Arvan, et karistuslik kahjutasu ei saa juba oma olemuse poolest sellele tingimusele vastata.

47. Lähtudes eespool kirjeldatud kaalutlustest käesolevas asjas, olen seepärast esiteks arvamisel, et siseriiklik õigusnorm nagu autoriõiguse seaduse artikli 79 lõige 1, mis näeb ette, et õiguste omajale tuleb maksta eelnevalt kindlaks määratud summa, millel ei ole tingimata mingit seost sellele tekitatud kahjuga, ei saa vastata direktiivi 2004/48 nõuetele. Kuid minu arvates ei järeldu sellest, et sellega

19 — Kohtuotsus, 13.7.2006, C-295/04–C-298/04, EU:C:2006:461, punktid 99 ja 100. Selles kohtuasjas tõlgendati EÜ artiklit 81 (nüüd ETLT artikkel 101).

20 — Olgu märgitud, et see kohtuotsus tehti enne seda, kui jõustus Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. novembri 2014. aasta direktiiv 2014/104/EL teatavate eeskirjade kohta, millega reguleeritakse liikmesriikide õiguse kohaseid kahju hüvitamise hagisid liikmesriikide ja Euroopa Liidu konkurentsioiguse rikkumise korral (ELT 2014, L 349, lk 1). Liikmesriigid peavad selle direktiivi oma õigusse üle võtma hiljemalt 27. detsembriks 2016. Nimetatud direktiivi artikli 3 lõikes 3 on sätestatud: „[k]äesoleva direktiivi kohane täielik hüvitamine ei tohi põhjustada ülemäära hüvitamist karistuslike, mitmekordsete või muud liiki kahjuhüvitiste näol“.

21 — Kohtujuristi kursiiv.

22 — Minu edasised tähelepanekud põhjusliku seose laadi kohta, mis tuleb tuvastada, on esitatud allpool punktis 47.

23 — Sarnase tulemuse kohta taimesorodioiguste valdkonnas vt kohtuotsus, 9.6.2016, Hansson, C-481/14, EU:C:2016:419, punktid 33–40.

24 — Kohtuotsus, 17.12.2015, C-407/14, EU:C:2015:831.

25 — Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (ELT 2006, L 204, lk 23).

26 — Vt selle kohta kohtuotsuse punkt 40.

võrdväärne õigusnorm, mille alusel võib õiguste omaja nõuda summat, mis *ei ole suurem kui* sellise tasu kahe- (või asjakohastel juhtudel isegi kolme)kordne summa, mis oleks tulnud õiguste omajale maksta siis, kui viimane oleks oma teose kasutamiseks loa andnud, peab tingimata samuti olema direktiiviga loodud süsteemiga vastuolus. Õiguste omaja peab tõendama, et talle tekitatud kahju ja tema nõutav summa ei ole teineteise suhtes ebaproportsionaalsed. Sel määral peab ta tõendama, et nende vahel on põhjuslik seos. Artikli 13 lõike 1 punktis b ette nähtud õiguskaitsevahendi laadist tulenevalt ei ole õiguste omajal vaja seda seost tõendada matemaatilise kindlusega, kuna selle sätte kogu mõte ongi hõlmata olukordi, kus see võib olla keeruline või võimatu. Kuid minu arvates on vajalik, et ta tõendaks mingisugusegi seose olemasolu, ja tal ei tohiks olla õigust kahjutasule, mis ei ole talle tekitatud kahjuga kuidagi proportsionaalne.

48. Direktiivi 2004/48 artikli 3 ja artikli 13 lõike 1 punkti b kohaldamise küsimuses on minu järeldus kokkuvõtteks seega esiteks, et põhikohtuasjas lasub õiguste omajal kohustus tõendada, et tema olukorras on kahjutasu väljamõistmine direktiivi artikli 13 lõike 1 punktile b vastava siseriikliku õigusnormi alusel põhjendatud ja et see on seega „asjakohane“, ning teiseks, et viidatud direktiivi sätetega on vastuolus siseriiklik õigusnorm, mis annab õiguste omajale õiguse nõuda kindlaksmääratud summat, mis on kaks või kolm korda suurem kui tasu, mis oleks tulnud talle maksta, kui ta oleks oma teose kasutamiseks andnud loa. Nimetatud sätetega ei ole aga vastuolus siseriiklik õigusnorm, mis näeb ette, et õiguste omaja võib nõuda summat, mis on sellest tasust kuni kaks või kolm korda suurem, juhul kui ta suudab tõendada, et tema nõutav summa on talle tekitatud kahjuga proportsionaalne. Selle asjaolu tõendamise kohustus lasub õiguste omajal.

Direktiivi 2004/48 artikli 2 lõike 1 kohaldatavus põhikohtuasjas

49. Eespool punktis 24 kirjeldatud põhjustel on vaja käsitleda direktiivi 2004/48 artikli 2 lõike 1 kohaldatavust põhikohtuasjas. See säte näeb ette, et direktiivis sätestatud meetmed, menetlused ja õiguskaitsevahendid kehtivad ELi või liikmesriikide õigusest tulenevate mis tahes intellektuaalomandi õiguste rikkumise kohta. See kehtivus ei piira aga „meetmete kohaldamist, mida kohaldatakse või võidakse kohaldada [ELi] või siseriiklikes õigusaktides kuni selleni, et need meetmed soosivad enam õiguste valdajaid“.²⁷

50. Seega nähtub sellest sättest, et ELi tasandil ei ole direktiivil 2004/48 mitte mingisugust mõju õiguskaitsevahenditele, mis on ette nähtud intellektuaalomandi õiguste rikkumise puhuks muudes ELi õigusaktides ja lähevad direktiivis endas sätestatud õiguskaitsevahenditest kaugemale.²⁸ Lihtne näide sellise õiguskaitsevahendi kohta oleks kaubamärgi omanikule praeguse määruse nr 207/2009²⁹ artiklitest 52 ja 53 tulenev õigus taotleda ELi kaubamärgi kehtetuks tunnistamist, kui ta leiab, et teise kaubamärgi registreerimisega rikutakse tema õigusi.

51. Mis puudutab liikmesriikide tasandil rakendatud meetmeid, siis võib selgitusi ELi seadusandja kavatsuse kohta kõnealuse sätte jõustamisel leida Euroopa Parlamendi ja nõukogu ettepanekust direktiivi kohta, mis käsitleb meetmeid ja menetlusi intellektuaalomandi õiguste järgimise tagamiseks,³⁰ millel direktiiv 2004/48 põhineb. Selle ettepaneku seletuskirjas on direktiivi eelnõu

27 — Kohtujuristi kursiiv.

28 — Vt eespool 11. joonealust märkus direktiivis 2004/48 ette nähtud muude õiguskaitsevahendite kohta kui kahjutasu.

29 — Nõukogu 26. veebruari 2009. aasta määrus (EÜ) nr 207/2009 Euroopa Liidu kaubamärgi kohta (ELT 2009, L 78, lk 1). Sellega asendati nõukogu 20. detsembri 1993. aasta määrus (EÜ) nr 40/94 ühenduse kaubamärgi kohta (EÜT 1994, L 11, lk 1; ELT eriväljaanne 17/01, lk 146), mille võrdväärset sätteid olid artiklid 51 ja 52.

30 — KOM(2003) 46 (lõplik).

artikli 2 kohta, mis on vastuvõetud direktiivi artikliga 2 võrdväärne, märgitud järgmist: „[...] Liikmesriigid võivad ette näha, et pädevad asutused võivad kohustada muude meetmete rakendamist, mis on asjaomaseid asjaolusid arvestades sobivad, näiteks intellektuaalomandi õiguse rikkumise lõpetamine või edasiste rikkumiste vältimine ning mis tahes muud asjakohased meetmed. [...]“.³¹

52. Seega jätab artikli 2 lõige 1 liikmesriikidele vabaduse võtta siseriiklikul tasandil vastu õigusnorme, mis näevad õiguste omajatele ette täiendavaid õiguskaitsevahendeid. Nad võivad seega võtta vastu norme, mille alusel võib lugeda, et õigused on näiteks raske ja jätkuva rikkumise tõttu minetatud, või kehtestada sellise õiguse kasutamisele direktiivist tulenevatest kaugemale minevaid piiranguid, kui see õigus rikub kellelegi teisele kuuluva intellektuaalomandi õigust.

53. Samas ei näe ma, kuidas saab artikli 2 lõikega 1 põhjendada väidet, et direktiiv 2004/48 näeb vastavas valdkonnas ette ainult minimaalse ühtlustamise.³² Esiteks on selline väide vastuolus nimetatud sätte sõnastusega, kus [inglise keeles] ei ole nimetatud mitte sõna *measures* [meetmed], mida kohaldatakse või võidakse kohaldada ELi või siseriiklikes õigusaktides, vaid sõna *means* [vahendid]. Teiseks on see vastuolus direktiivi üldise süsteemiga, mis, nagu põhjenduses 8 märgitud, on mõeldud tagama, et intellektuaalomandi õigused on ELis tervikuna samaväärsel tasemel kaitstud. Kui direktiivis on ette nähtud eeskirjad, mis kehtivad mõne konkreetse õiguskaitsevahendi nagu näiteks kahjutasu kohta, peaksid need eeskirjad minu arvates olema ühesugused kogu Euroopa Liidus.

54. Seepärast järeldan, et direktiivi 2004/48 artikli 2 lõige 1 ei liikmesriikidele luba näha õiguste omajate suhtes, kelle intellektuaalomandi õigusi on rikutud, ette õigust karistuslikule kahjutasule.

Ettepanek

55. Eeltoodust lähtudes teen Euroopa Kohtule ettepaneku vastata Sąd Najwyższy (Poola kõrgeim kohus) esitatud küsimusele järgmiselt:

1. Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiivi 2004/48/EÜ intellektuaalomandi õiguste jõustamise kohta tuleb tõlgendada nii, et sellega on vastuolus siseriiklik õigusnorm, mis näeb ette, et kui õiguste omaja, kelle õigusi on rikutud, esitab avalduse, tuleb eelnevalt kindlaks määratud summa maksta automaatselt, ilma et pädevad siseriiklikud kohtuasutused saaksid asjaomase kahjutasu summa kindlaksmääramisse sekkuda.
2. Direktiivi 2004/48 artiklit 3 ja artikli 13 lõike 1 punkti b tuleb tõlgendada esiteks nii, et õiguste omajal lasub kohustus tõendada, et tema olukorras on kahjutasu väljamõistmine direktiivi artikli 13 lõike 1 punktile b vastava siseriikliku õigusnormi alusel põhjendatud ja et see on seega „asjakohane“, ning teiseks, et viidatud direktiivi sätetega on vastuolus siseriiklik õigusnorm, mis annab õiguste omajale õiguse nõuda kindlaksmääratud summat, mis on kaks või kolm korda suurem kui tasu, mis oleks tulnud talle maksta, kui ta oleks oma teose kasutamiseks andnud loa. Nimetatud sätetega ei ole aga vastuolus siseriiklik õigusnorm, mis näeb ette, et õiguste omaja võib nõuda summat, mis on sellest tasust kuni kaks või kolm korda suurem, juhul kui ta suudab tõendada, et tema nõutav summa on talle tekitatud kahjuga proportsionaalne. Selle asjaolu tõendamise kohustus lasub õiguste omajal.
3. Direktiivi 2004/48 artikli 2 lõige 1 ei anna liikmesriikidele luba näha õiguste omajate suhtes, kelle intellektuaalomandi õigusi on rikutud, ette õigust karistuslikule kahjutasule.

31 — Prantsuse keeles on see sõnastatud hoopis paremini (ja igal juhul elegantsemalt). Sõnastus on järgmine: „Les États membres peuvent prévoir que les autorités compétentes peuvent ordonner d'autres mesures adaptées aux circonstances et propres à faire cesser l'atteinte au droit de propriété intellectuelle ou à prévenir de nouvelles atteintes, ainsi que toutes autres mesures appropriées“.

32 — Vt selle kohta punkt 24 eespool.